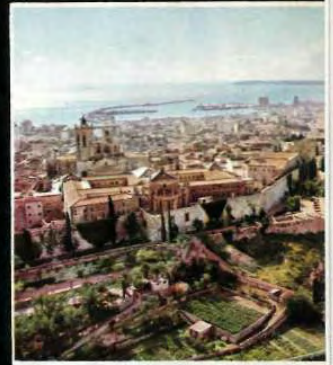

SERRA D'OR

April 1967

LA
CIUTAT
DE
TARRAGONA

Jordi Rubió,
mestre

memòria de Josep Martínez Ruiz

per Joan Fuster

... i tractant-se d'Azorín, ¿com po-
... encetar el comentari, sinó pel
... de l'idioma? Azorín havia nascut
... Monóver, i allò encara és terra cata-
... ja en la frontera del castellà, la
... s'hi manté: una mica com Déu
... però s'hi manté. En diuen «va-
... és clar. O ni tan sols «valencià».
... Amanci, per exemple, afirmava
... escrit el seu llibre *Cañis y ca-*
... en «parla munovera». Natural-
... don Amanci Martínez Ruiz, tí-
... comarcal en l'ambient literària, no
... un altre nom més inequívoc per
... dialecte. Azorín, tanmateix, en
... plena consciència. Ell sempre va
... el terme hereditari, condicionat
... tradició: «valencià». Era inevita-
... de tota manera, no ho feia amb vel-
... segregadores. Repetirem, un cop
... el record d'aquelles paraules de
... *Los señores de España*: «Cataluña es Va-
... y es Alicante, y es Mallorca».
... base fou redactada pensant en els
... d'ells: «Los almendros crecen en Ca-
... en Valencia, en Alicante y en
... de...» En l'evocació, la imatge
... mestres comuns esdevenia tàcita-
... simbòlica: enunciativa una «uni-
... profunda, i l'idioma en formava

Josep Martínez Ruiz va viure a València
entre el 1888 i el 1896 i d'aquells anys
daten les seves primeres provatures
adultes amb la ploma. Començà ja en
castellà. Blasco Ibàñez, en els seus prin-
cipis, encara havia alternat les dues llen-
gües; el futur Azorín, no. Sens dubte,
Azorín no arribà ni a plantejar-se la tria.
Ell venia del sud de la «provincia de
Alicante», i la gent d'allà baix amb prou
feines coneixia les modestes temptatives
de «Renaixença» que es descabdellaven
a la capital. En la novella *Antonio Azorín*,
Josep Martínez Ruiz «inventava»
un personatge, Pasqual Verdú, natural
de Petrer, que guanyava un premi als
Jocs Florals del 1899 a València, amic
de Llorente, de Querol, de Víctor Bala-
gner, potser de don Marià Aguiló. El fic-
tici Pasqual Verdú era literalment im-
possibile trenta anys més tard. Quan
Azorín estudia Dret a la Universitat
de València, la Renaixença regional ve-
getava en la més ensopida depaupera-
ció intel·lectual. No hi havia res a fer,
als ulls d'un jove inquiet i de judici
inflexible. La literatura castellana de
l'època no era gran cosa, però era una
literatura: la «valenciana», evident-
ment, ni existia.

El 1894, Josep Martínez Ruiz, amb el
pseudònim «Ahrimán», publica el li-
bre *Buscapiés (Sátiras y críticas)*. En
aquest volum figura un paper corrosiu,
lúcid, titulat «Valencia», en el qual tro-
bem la visió i l'opinió que l'autor tenia
de l'ambient literari «autoctonista»
de la ciutat. Cito llargament: «Si oyen
ustedes decir por ahí que la literatura
lemosina ha renacido, no lo crean; ¿esas
son voces que hacen correr los pavos,
como dijo el otro. Es decir, los pavos
precisamente, no; los señores de *Lo Rat
Penal*, una sociedad de bombos mutuos.
En Valencia, muerto Querol, no hay
ningún poeta lemosín que levante dos
dedos del suelo. ¿Hablan ustedes de
Llorente? ¡Ah! Estaría fresco el autor
de *Llibret de versos* si no gozara de más
fama que la que le han proporcionado
sus poesías valencianas... Llorente, ante
todo, es un excelente traductor, que ha
españolizado a Goethe, vistiendo a su
héroe, como él dice, a la usanza de los
galanes de Cervantes, de Lope y Cal-
derón. Es también un mediano historia-
dor de las cosas de la tierra. Tales son
sus méritos, méritos que no correspon-
den a su proverbial engreimiento. Llo-
rente se cree un Júpiter capitolino, y es
un Ganimedes... de Silveña».

No caldrà afegir-li ni un mot, em sem-

bla. La descripció és cruel, però — ai! —
ben poc inexacta. La temptació d'escriu-
re en «valencià» — en «lemosín» —, en
la millor de les hipòtesis, venia antici-
padament destruïda per la mediocritat
ratpenatesca que presidia don Teodor.
Avui, Teodor Llorente ens mereix més
respecte que no en podia merèixer a
Azorín l'any 04. Signi com signi, Azorín
partia d'aquesta «premissa». I no sola-
ment d'aquesta. N'hi havia una altra,
més d'una, al capdavant, que l'obliga-
ven a decantar-se pel castellà. Penso,
d'entrada, en l'eventualitat d'una pro-
fessionalització. Josep Martínez Ruiz vo-
lia ésser escriptor: volia escriure i co-
brar per escriure. En «valencià», això
era inimaginable. ¿Ho era, així mateix,
en «català»? El «castellà», però, li ofe-
ria l'única «sortida» visible: el castellà
era Madrid. Actualment es parla molt
del *brain drain*, de la fuga o emigració
de «cervells», que afligeix els territoris
menys «desenvolupats» del món a bene-
fici dels que tenen el dòlar abundant.
A escala celtibèrica, i comptant, no pas
en dòlars, sinó en mòdiques pessetes,
el País Valencià fa gairebé un segle que
pateix aquest mal. La societat indígena
no «paga» — perquè no pot o perquè
no vol —, i les vocacions natives es tro-
ben forçades a «expatriar-se». Pintors, mú-
sics, literats, se'n van. Se'n van, sobre-
tot, a Madrid.

No pas a Barcelona, o molt poques a
Barcelona. La capitalitat cultural dels
Països Catalans, que Barcelona ha d'as-
sumir, encara és una entelèquia. En
part, per «culpa» de la mateixa Barce-
lona, i en part, no cal dir-ho, per «culpa»
de les zones que, en última instància,
haurien de tributar-hi llur aportació. El
problema és complicat, i he d'elndir-lo,
aquí. Parlàvem d'Azorín, i concretament
de la seva opció lingüística. Barcelona,
o el «català», no se li presentava, en
efecte, com una alternativa. Una mica
més tard, a Gabriel Miró, l'alternativa
va insinuar-se-li amb una amplitud ma-
jor, però tampoc no gaire neta. No obli-
dem que hi ha un «localisme» barcelo-
nà bastant nefast, curt de vista, que té
conseqüències ignominioses. Azorín,
doncs, hagué de decantar-se per Madrid.
Pel castellà. Bilingüe en el seu origen,
Madrid li obria, li tenia obert, un camí
fàcil, o relativament fàcil. En «elegir»
— i no hi havia elecció — el castellà,
Azorín havia d'advertir, ineluctable-
ment, l'abstrusa, o absurda, situació lin-
güística en què ell, home de Monóver,
es trobava. «¿Cómo escribirá quien ha

... — en Monóver — era bilingüe.
... llamamos los señores, entre nosotros,
... castellano; hablábamos a la servi-
... en valenciano. Mi padre nunca
... valenciano; mi madre sabía bien
... castellano...» La confessió, inclosa en
... de *castellano*, constitueix un
... autobiogràfic i fins i tot socio-
... les interessant. Cal complemen-
... però: el pare d'Azorín i de don
... era de Yecla, això és, murcià;
... de Petrer, és a dir, catalanopar-
... Va la pena de precisar-ho. Atesos
... del país, la llengua familiar
... Martínez Ruiz havia d'ésser el cas-
... té més a més, eren una casa be-
... — almenys, a nivell de poble pe-
... a les cases benestants valencia-
... del castellà té un valor sump-
... molt definit. Ara: hi havia, tam-
... llengua del carrer, la de Monóver.
... infant va «absorbir-las» espon-
... no podia deixar de fer-se-la
... El bilingüisme domèstic, en ca-
... aquest, era i és lluny d'implicar
... castellanització efectiva. El vernac-
... acaba imposant-s'hi, i el caste-
... queda, malgrat tot, en idioma es-
... posts. Per a la formació de l'es-
... la duplicitat lingüística d'origen
... un factor decisiu.

pensado, niño, adolescente, en otros signos que el castellano?», es preguntava Josep Martínez Ruiz, anant cap a la sctantena, en un instant de recapitulació sensata, quan ja tenia una extensa obra feta. Ell, «niño, adolescente», havia «pensat» en català.

He aprofitat més d'una vegada aquests passatges del llibre *Valencia*, i no sé es-far-me d'invocar-los novament. A la pre-gunta transcrita, Azorín hi agregava: «¿Cómo escriben castellano los nativos de Valencia? Cuestión ésta conmovedora para el autor de estas líneas. Para el autor de estas líneas tratar esta cuestión es como poner el pulpejo del dedo, todo lo delicadamente que se quiera, en una carne sensitiva, palpitante y dolorosa». Des de la darrería del xv, les lle-tres castellanés s'han nodrit d'una abun-dant aportació alògena: de catalans — incloent-hi valencians i balears —, de gallecs, de bascos, fins i tot de por-tuguesos. Aquests escriptors perifèrics han callat, habitualment, el «drama» idiomàtic que han hagut de passar. Azorín n'és una excepció i dona testimoni del seu. Ben mirat, és possible que tota la literatura d'Azorín no sigui, en el fons, sinó un esforç per digerir aquell drama i extreure'n un rendiment estilístic. La seva prosa és construïda — a pols — amb intel·ligència més que no pas amb mots. Per paradoxa, el resultat constitueix un *texto di lingua* preciós, límpid, fora de sèrie.

Ell ho ha explicat, a la seva manera. «No hay que temer las contaminaciones de los idiomas. Yo creo que un idioma se beneficia con el roce de otro idioma. El castellano se ha corroborado y acentrado en mí, primero con el valenciano, luego con el francés. He necesitado la construcción del valenciano y del francés», diu. L'afirmació podrà semblar dis-cutible, en general, i ho és. Però Azorín, «condemnat» a unes «contaminacions» òbvies en el seu instrument expressiu, va voler obtenir-ne recursos i contras-tos d'abast literari. En primer lloc, ha-gué d'inventar-se un castellà «perso-nal»: un castellà que tingué «color». Era una qüestió de vocabulari, però també de to i de gust. Pel cantó del vocabulari, s'exposava al risc perma-nent de la pedanteria; el to i el gust, sovint, eren cautelosos, irònics, i l'en salvaven. D'altra banda, Azorín jugà de tant en tant amb referències al seu vernacle. En *Superrealismo*, i en molts llibres més, el veiem divagar sobre el lèxic local. La seva mateixa sintaxi en guarda l'empremta: quan escrivia «he estado» en comptes d'«estuve», «me he levantado» en comptes de «me levanté», no li exercitava cap particu-lar metafísica del temps, com creia Or-tega y Gasset, sinó que cometia — proba-blement a posta — un calc sintàctic fla-grant.

I no tot era l'idioma. Josep Martínez Ruiz, instal·lat a Madrid — amb escas-ses absències — des del 1896, tindrà sem-pre presents el paisatge i l'esperit del seu país, i els farà entrar ara i adés en les seves obres. Fóra una exageració de dir que se n'enyorava. Em penso que Azorín no enyorà mai la terra d'on procedia. Però tampoc no la sabia obli-dar. No pocs dels seus llibres s'hi am-

bienten: *Antonio Azorín, Superrealismo o Libro de Levante, Valencia*, etc. Ell, primer promotor del mite literari de Castella propi de la «generación del 08», castellanista i castellanitzat fins al moll dels ossos, sentia ben viva en la me-mòria l'estampa diàfana del rodal ma-tern, de la seva València estudiantil, de la mar ancestral. Tot això se li con-centrava en una insistent insinuació plàstica: blau i blanc. Blau i blanc: ho reitera seguit seguit, en alludir els paratges remots dels seus orígens. Del País Valencià, ell solia dir-ne «Levan-tes». I el «Levante» d'Azorín és un espai una mica àrid, sever, com pertanyia a una retina acostumada a Monòver i els seus voltants. El món valencià d'Azorín quasi no té res a veure amb el món valencià de Gabriel Miró, tan immediat geogràficament, tanmateix. I menys en-carà amb el món valencià — verd, opu-lent, miig napolità — de Blasco Ibàñez.

En pàgines de descripció, el volum que Azorín dedica als dominis pairals és, possiblement, no gaire menor que el que aplicà a Castella. En canvi, l'atenció que prestà a la cultura privativa fou més aviat minsa, en comparació de l'altra. No va desvincular-se'n, ni de bon tros. Per contra, ell va ésser-hi més fidel que Miró o que Blasco. Tot i les atzagaïades, justíssimes, del *Buscapiés*, Azorín no es va desentendre del petit treball renaixen-tista dels seus paisans. En *Valencia*, del 1941, hi ha una discreta revaloració de Llorente... i del mateix Silvela, que — vostès perdonin! — havia estat man-tenidor dels «nostres» Jocs Florals. I lle-gia, o diu que llegia, autors típics del repertori local: Ausiàs March, Miquel Pérez, el P. Galiana, Escalante. De més a més, era capaç d'escriure'n glosses agudes, subtils. Igualment, quant a lli-bres i literats del Principat, Azorín sem-pre va tenir un *feble* per l'Yxart, i en deixà constància. Sospito que, a ell, li hauria agradat d'ésser un crític com l'Y-xart. Coneixia i admirava Maragall, Verdaguer. Josep Martínez Ruiz, no vull amagar-ho, va patir etapes de catalano-fòbia més o menys virulenta, bé que no tan aspres com les d'Unamuno o Baroja. Però l'afecte i la curiositat hi prevalien: si més no, els hi abocà en moltes oca-sions, i convé de recordar-ho, ara.

I, ara, també, és el moment de formular una pregunta incòmoda: ¿Què hem de fer, nosaltres, els catalans, amb Azorín? No em proposo de plantejar un problema fictici. Tots hem convingut, ja — i Jordi Rubió ens ho ha advertit amb una in-sistència alligoadora —, que no podem «concebre» la cultura catalana sobre la base exclusiva o exclusivista de l'idioma. La nostra cultura, pels atzars de la història, ha estat i encara és plurilingüe. Hem repartit la producció autòctona amb altres llengües: el llatí, el provençal, el castellà, el francès, l'italià... com a mínim. I no solament tenim dret i obligació de reclamar per a nosaltres allò que els nostres han escrit amb pa-raules alienes, sinó que el treball sostin-gut en el llenguatge genuí seria histò-ricament inintel·ligible si el trèiem del context poliglòt on ha sorgit. El cas dels trobadors primitius, dels humanistes del Renaixement, dels castellanitzats posteriors, i el cas dels bilingües, o tri-

lingües, són evidents. No podria nunci-iar-los: no ens sortiria a cap. La cosa és clara, cruanment pal·la. ¿Què en farem, doncs, d'aquell cas de Monòver, anomenat Azorín, que escriu en castellà?

De Barcelona estant, la qüestió pot-blar irrisòria o increïble. Però jo me senyalo des de Barcelona. Catalunya si volem, els Països Catalans, és molt més enllà de la Rambla. I d'Azorín, per tant, no serà inopi-Perquè, acceptant com a nostres els Vives o Pi i Margall, ¿com és que riu queda marginat? La substància talana» de Cabanyes, de Quadra, Piferrer, ¿és més densa i autèntica la de Josep Martínez Ruiz? ¿Fins a punt? ¿Per què Balmes sí, i Blasco ñez no? ¿Per què el P. Caresmar, el P. Villanueva? ¿Per què Finestres no el seu amic i corresponsal de gori Mayans? La llista de referèn-cions, podríem allargar-la, i molt. El límito a esmentar alguns valors «postergats»: m'imagino que s'hi ha afegir algun altre insular, i els me-sesos que calguin. La solució, ho- nec, no és gens fàcil, i ens empen-a determinacions i judicis casuístics. un dia haurem d'afrontar. Ací no pu-sinó denunciar el confusionisme que domina en aquest terreny, tan delic-aspirem a manejar un concepte «pulcre» de la «cultura catalana», he-perfilar-lo inicialment des d'una perspectiva... I de l'Azorín, del Azorín, què? — JOAN FUSTER.

EDICIONS
D'APORTACIÓ
CATALANA

JOSEP MELIÀ

Cap a una interpre-tació de la història de Mallorca

NOVETAT!!

Carles Muñoz Espinalt

SEGONES
INTENCIONS

De venda a llibreríes

Informació: Apartat 5031
Barcelona

ENTRE TOTS HO FAREM TU